

**Kernthema's voor de bevordering
van kwaliteit in inclusief onderwijs**
Aanbevelingen voor de praktijk

KERNTHEMA'S VOOR DE BEVORDERING VAN KWALITEIT IN INCLUSIEF ONDERWIJS

Aanbevelingen voor de praktijk

Het European Agency for Development in Special Needs Education (het Agency) is een onafhankelijke en autonome organisatie, ondersteund door de lidstaten van het Agency en de Europese instellingen (Commissie en Parlement).

De standpunten die in dit document worden verwoord komen niet noodzakelijk overeen met de officiële standpunten van het Agency, haar lidstaten of de Commissie. De Commissie is niet verantwoordelijk voor enig gebruik van de informatie uit dit document.

Het gebruik van delen van dit document is toegestaan mits een duidelijke bronvermelding. Er moet als volgt naar dit document worden verwezen: European Agency for Development in Special Needs Education (2011) *Kernthema's voor de bevordering van kwaliteit in inclusief onderwijs – Aanbevelingen voor de praktijk*, Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education

Om de toegankelijkheid te vergroten is dit rapport beschikbaar in 21 talen in een volledig bewerkbare elektronische opmaak. Digitale versies van dit rapport staan op de website van het Agency: www.european-agency.org

Dit rapport is samengesteld door:

George Borg, lid van de Representative Board van het Agency, Malta

John Hunter, lid van de Representative Board van het Agency, VK (Noord-Ierland)

Bryndis Sigurjónsdóttir, National Coordinator, IJsland

Simona D'Alessio, stafid van het Agency

Redactie: Verity Donnelly, stafid van het Agency

Omslagfoto: Daniela Demeterová, Tsjechië

ISBN: 978-87-7110-298-7 (Elektronisch) ISBN: 978-87-7110-277-2 (Gedrukt)

© **European Agency for Development in Special Needs Education 2011**

Secretariat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denemarken
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brussels Office
Avenue Palmerston 3
BE-1000 Brussel België
Tel: +32 2 280 33 59
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

De publicatie van dit document is mede mogelijk gemaakt door het DG Onderwijs en Cultuur van de Europese Commissie: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

INHOUD

VOORWOORD	5
1. INTRODUCTIE	7
1.1 Achtergrond	7
2. VERHOGEN VAN DEELNAME VOOR ALLE LEERLINGEN	11
3. KERNTHEMA'S VOOR HET BEVORDEREN VAN EEN INCLUSIEVE PRAKTIJK	15
3.1 Luisteren naar de standpunten van leerlingen	15
3.2 Actieve deelname van leerlingen	16
3.3 Positieve houding van de leraar	16
3.4 Effectieve lerarenvaardigheden	17
3.5 Visionair schoolleiderschap	18
3.6 Samenhangende interdisciplinaire diensten	20
4. AFSLUITENDE OPMERKINGEN	22
5. VERDERE INFORMATIE	23
5.1 Agency bronnen	23
5.2 Overige bronnen	24

VOORWOORD

Het eerste rapport in de serie *Kernthema's* was gebaseerd op publicaties van het Agency tot 2003. In 2009 werd een tweede overzicht van het werk van het Agency gepubliceerd in het document *Kernthema's voor de bevordering van kwaliteit in inclusief onderwijs – Aanbevelingen voor beleidsmakers*. De twee publicaties bevatten een synthese van de belangrijkste resultaten van het thematische werk van het Agency dat werd verricht om de ontwikkeling van inclusief beleid te ondersteunen.

In 2007 kwamen vertegenwoordigers van het Agency overeen dat dergelijke overzichtsdOCUMENTEN vaker gepubliceerd zouden moeten worden. Ze spraken ook af dat de overzichten niet alleen over beleid zouden moeten gaan, maar ook een samenvatting zouden moeten geven van de kernthema's voor de praktijk. Dit document bespreekt daarom het werk van het Agency sinds 2003 en geeft een samenvatting van de thema's die van belang zijn voor een inclusieve praktijk zoals die uit de verschillende projecten waaraan de lidstaten hebben deelgenomen, naar voren zijn gekomen. De volledige lijst met bronnen waaruit is geput, is te vinden in hoofdstuk 5.

Deze aanbevelingen, die ontwikkeld zijn door beleidsmakers voor beleidsmakers en praktijkmensen, geven de belangrijkste boodschappen weer voor de praktijk. We hopen dat zij, samen met de publicatie uit 2009, ondersteunend zullen zijn bij het bevorderen van een meer inclusief onderwijssysteem in Europa.

De thema's die van belang zijn voor de praktijk, zijn weergegeven in een matrix, die samen met de volledige informatie over de publicaties te vinden is op: <http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles>

Cor Meijer

Directeur: European Agency for Development in Special Needs Education

1. INTRODUCTIE

De Agency-rapporten over kernthema's die in 2003 en 2009 zijn gepubliceerd, bevatten aanbevelingen over aspecten van onderwijsbeleid die effectief zijn gebleken bij het ondersteunen van de inclusie van leerlingen met diverse specifieke onderwijsbehoeften (SEN). Tevens benadrukken ze het principe van kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen. Het huidige document is gebaseerd op de resultaten van het werk van het Agency vanaf 2003. Het vat de kernthema's samen voor de praktijk die cruciaal blijken te zijn in het bieden van kwaliteitsvolle ondersteuning aan leerlingen met verschillende behoeften in het reguliere onderwijs.

1.1 Achtergrond

Een aantal Europese en internationale uitgangspunten voor inclusief onderwijs staan vermeld op: <http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles/a-european-and-international-approach-to-inclusive-education>. Enkele meer recente publicaties besteden aandacht aan de noodzaak voor scholen om beter te worden in het onderwijzen van alle leerlingen uit hun gemeenschap en zijn gebruikt als input voor het huidige werk.

Voortbouwend op de UNESCO *Policy Guidelines on Inclusion in Education* (2009), wordt steeds vaker erkend dat er een wisselwerking bestaat tussen inclusie en kwaliteit en dat een inclusie bevorderende ethos een belangrijke bijdrage kan leveren aan de kwaliteit van het onderwijs voor alle leerlingen. Ook wordt de rol van inclusief onderwijs in de ontwikkeling van een meer rechtvaardige, gelijkwaardige en democratische samenleving waarbinnen diversiteit gewaardeerd wordt, steeds vaker op waarde geschat. Bij deze ontwikkeling spelen thema's zoals gelijke kansen, non-discriminatie en universele toegang een rol en mogen de individuele behoeften van leerlingen die een risico lopen op sociale uitsluiting en marginalisatie, niet uit het oog worden verloren.

De Raad van de Europese Unie (2009) benadrukt dat: 'Onderwijs interculturele competenties, democratische waarden en respect voor fundamentele rechten en het milieu moet bevorderen. Ook moet onderwijs alle vormen van discriminatie bestrijden en alle jongeren leren positief om te gaan met hun leeftijdsgenoten met verschillende achtergronden.' (blz. 3).

Dit verband wordt onderschreven in de conclusies van de Ministerraad over de sociale dimensie van onderwijs en opleiding (2010) die opmerken dat onderwijssystemen in de EU zowel gelijkheid als uitmuntendheid moeten waarborgen en moeten onderkennen dat het verbeteren van onderwijsprestaties en sleutelcompetenties voor iedereen niet alleen cruciaal is voor economische groei en het concurrentievermogen maar ook voor het verminderen van armoede en het bevorderen van sociale inclusie.

De Commissie van de Europese Gemeenschappen (2006) geeft de volgende definitie van gelijkheid: ‘... dit wordt beschouwd als de mate waarin individuen voordeel kunnen halen uit onderwijs en opleiding in termen van kansen, toegang, behandeling en resultaat’ (blz. 2). De OESO (2007) verbindt gelijkheid met rechtvaardigheid en stelt dat persoonlijke en sociale omstandigheden geen obstakel mogen vormen voor optimale talentontwikkeling.

Het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006) (UNCRPD) van de Verenigde Naties en in het bijzonder Artikel 24 over onderwijs, pleit ook voor inclusief onderwijs. Dit Verdrag is, samen met het optionele protocol, al door veel lidstaten van het Agency en door de Europese Unie geratificeerd. (Zie: <http://www.un.org/disabilities/latest.asp?id=169>). De Europese strategie inzake handicap 2010–2020 probeert het EU-beleid in overeenstemming te brengen met het UNCRPD.

Het *World Report on Disability* (2011) benadrukt het belang van gepaste opleiding voor leraren in het reguliere onderwijs als ze met voldoende zelfvertrouwen en competenties kinderen met verschillende onderwijsbehoeften willen onderwijzen. Het rapport stelt dat lerarenopleidingen niet alleen aandacht moeten besteden aan kennis en vaardigheden maar dat attitudes en waarden net zo belangrijk zijn.

Inclusie staat hoog op de agenda in de lidstaten van het Agency. Hoewel er variatie is in de manieren waarop tegemoet gekomen wordt aan de diverse noden van leerlingen, in het bijzonder van zij die nood hebben aan extra ondersteuning ten gevolge van specifieke onderwijsbehoeften of een beperking, toch zijn er een aantal gemeenschappelijke elementen die te maken hebben met het bevorderen van de prestaties van alle leerlingen. Het volgende hoofdstuk geeft een overzicht van de uitgangspunten voor de praktijk

zoals die naar voren komen uit werk van het Agency dat besproken wordt in hoofdstuk 3.

2. VERHOGEN VAN DEELNAME VOOR ALLE LEERLINGEN

In de publicatie *Kernthema's voor het bevorderen van kwaliteit in inclusief onderwijs* (2009), werd vastgesteld dat het bevorderen van de participatie om zo de onderwijskansen voor alle leerlingen te vergroten, het overkoepelende thema is. Op basis hiervan werd in de publicatie aandacht besteed aan de volgende met elkaar samenhangende thema's:

- onderwijs en opleiding in inclusief onderwijs voor alle leraren;
- organisatiecultuur en ethos die inclusie bevorderen;
- ondersteuningsstructuren die inclusie bevorderen;
- flexibele financieringssystemen die inclusie bevorderen;
- beleid dat inclusie bevordert;
- wetgeving die inclusie bevordert.

Deze thema's vormen de basis van de uitgangspunten voor de praktijk die zijn vastgesteld in de thematische projecten van het Agency en die in dit document worden weergegeven. Ze worden hierna meer in detail besproken.

Zoals in de inleiding werd gesteld wordt inclusie nu gezien als een mensenrecht, niet alleen voor degenen met specifieke onderwijsbehoeften, maar voor een ruimere groep leerlingen. Zoals het Agency rapport *Participation in Inclusive Education – A Framework for Developing Indicators* uit 2011 het al aangaf zijn heel wat leerlingen wel aanwezig op school, maar zijn ze niet betrokken op het leergebeuren en verlaten ze de school met weinig positieve resultaten. Actief deelnemen aan alle aspecten van het schoolleven is essentieel als leerlingen verder willen leren en het maximum willen halen uit het onderwijs voor hun leven, werk en als wereldburger.

Met betrekking tot voortijdig schoolverlaten stelt de Raad van de Europese Unie (2011) dat: 'Beleidsmaatregelen die een verschil kunnen maken, zijn onder meer het verbeteren van de voor- en vroegschoolse educatie, actuele curricula, een betere lerarenopleiding, innoverende onderwijsmethodes en geïndividualiseerde ondersteuning, in het bijzonder voor achterstandsgroepen waaronder migranten en Roma, en intensievere samenwerking met gezinnen en de lokale gemeenschap

(blz. 2). Door effectieve partnerschappen aan te gaan, zijn scholen steeds beter in staat om een positieve invloed uit te oefenen op omstandigheden die buiten de school liggen. Hierdoor worden de leerlingen en hun familie steeds beter ondersteund.

De recente publicaties van het Agency *Het toepassen van assessment binnen de context van inclusief onderwijs* (2009) en *Lerarenopleiding en inclusie binnen Europa* (2011) merken op dat leraren tijd nodig hebben voor professionele reflectie en stellen dat zowel leraren als leerlingen een positieve houding moeten ontwikkelen waarbij uitdagingen en fouten beschouwd worden als nieuwe leerkansen. In alle omstandigheden moet diversiteit gewaardeerd worden als bron voor het leren. Het is duidelijk dat de initiële en voortgezette lerarenopleiding een vitale rol heeft in de ontwikkeling van een positieve attitude bij leraren en in het aanleren van kennis en vaardigheden.

De publicatie *Assessment/diagnostiek in de context van inclusief onderwijs* (2007) benadrukt de cruciale rol van schoolleiders in de evolutie naar inclusief onderwijs. Hoewel leraren de leiding hebben in hun klas en daardoor het leren en onderwijzen kunnen beïnvloeden, kunnen ze de ontwikkeling van inclusieve praktijk niet verzekeren als de schoolleiding hun werk en voortdurende professionele ontwikkeling niet ondersteunt. Schoolleiders moeten de condities creëren voor inclusieve ontwikkeling door het aangaan van sterke relaties en zich in te zetten voor samenwerking, teamwerk, onderzoek en innovatie.

In de publicatie *Young Voices: Meeting Diversity in Education* (2008) wordt opgemerkt dat er binnen een positieve schoolethos geluisterd wordt naar leerlingen en dat zij actief betrokken worden bij hun assessment en leerproces. Het *World Report on Disability* (2011) benadrukt daarnaast ook dat er geluisterd moet worden naar de standpunten van leerlingen met een beperking. Om hun standpunten te kunnen verwoorden is het noodzakelijk dat zij toegang krijgen tot informatiebronnen (bijv. door geschikte communicatiemethoden) en hulp krijgen bij het verwerken van informatie, het ordenen van ideeën en het reageren op een betekenisvolle wijze.

Het Agency-rapport *Diagnostiek binnen de context van inclusief onderwijs* (2007) geeft aan dat leraren het leerproces steeds meer gaan begeleiden en faciliteren. Assessment wordt een integraal deel van het leerproces waarbij leerlingen aangeven wat hun voorkeuren,

interesses en hindernissen zijn bij het leren. De Agency publicaties *Speciaal onderwijs in Europa* (2003) en *Multiculturele diversiteit en onderwijs aan leerlingen met specifieke behoeften* (2009) leggen ook de nadruk op het belang van dergelijke geïndividualiseerde benaderingen en het rapport *ICTs in Education for People with Disabilities* (2011) (een gezamenlijke publicatie met UNESCO IITE) benadrukt hoe informatie- en communicatietechnologie een krachtig instrument kan zijn in het ondersteunen van geïndividualiseerde onderwijsbenaderingen.

Speciale settings kunnen een sleutelrol vervullen in de ontwikkeling van een inclusieve praktijk. Als zij hun rol als kenniscentrum ontwikkelen, kunnen deze settings de uitwisseling van professionele expertise via netwerken en dialoog mogelijk maken waardoor het voor scholen makkelijker wordt om een antwoord te bieden op diverse behoeften. De publicatie *Onderwijs aan leerlingen met beperkingen in Europa – Thematische publicatie* (2003) geeft aan dat dit de ondersteuning voor alle leerlingen zou verbeteren.

Leerlingen en gezinnen die extra ondersteuning nodig hebben, moeten kunnen beschikken over samenhangende plannen die garant staan voor de juiste, betaalbare en consistente voorzieningen die aan hun behoeften kunnen voldoen en leiden tot positieve resultaten met langdurig effect. Zoals wordt gesteld in het document *Vroegtijdige interventie: Voortgang en ontwikkelingen 2005–2010* (2010), moeten scholen en ondersteunende diensten uit alle disciplines nauw met elkaar samenwerken om aan de behoeften van leerlingen en hun familie in de lokale gemeenschap tegemoet te komen. Investerings in voorzieningen voor vroegtijdige interventie voor alle leerlingen is een investering in de toekomst en zorgt ervoor dat kwetsbare leerlingen op latere leeftijd minder beroep moeten doen op voorzieningen. Het *ICTs in Education for People with Disabilities* rapport (2001) benadrukt het belang van de betrokkenheid van gezinnen bij de ontwikkeling van instrumenten en benaderingswijzen voor leerlingen die zowel in onderwijs- als in thuissituaties gebruikt kunnen worden, waardoor continuïteit en coördinatie in de aanpak wordt bereikt.

De paper *Het toepassen van assessment binnen de context van inclusief onderwijs* (2009) beschrijft de evolutie van multidisciplinair naar interdisciplinair werken. Interdisciplinair assessment integreert de kennis en zienswijzen vanuit verschillende domeinen van

professionele deskundigheid zodat zaken holistisch bekeken kunnen worden en er meer flexibele ondersteuningsvormen kunnen worden aangeboden. Deze coöperatieve benadering vereist samenwerking tussen beleidssectoren op alle niveaus (bijv. sociale zaken en gezondheid).

Zonder de belangrijke rol van leraren en schoolleiders, zoals hierboven besproken, uit het oog te verliezen, gaan de kernthema's die in dit document besproken worden uit van het perspectief van de leerling. Kinderen en jongeren staan centraal in de planning van hun aanwezigheid (toegang en aanwezigheid), participatie (kwalitatieve leerervaringen) en prestaties (resultaat van betrokkenheid bij het leerproces). Dit model, dat beschreven wordt in de *UNESCO Guidelines for Inclusion* (2005) vat elementen van het werk van het Agency samen en benadrukt dat aanwezigheid, in welke onderwijssetting dan ook, op zich niet voldoende is. Zoals de jonge afgevaardigden tijdens de hoorzitting in het Europees Parlement in november 2011 in Brussel benadrukten, moeten leerlingen actief betrokken worden bij hun eigen assessment en leren en bij alle beslissingen over hun toekomst.

3. KERNTHEMA'S VOOR HET BEVORDEREN VAN EEN INCLUSIEVE PRAKTIJK

Hoewel de nadruk in de werkzaamheden van het Agency vooral ligt op het leerplichtonderwijs, zijn deze thema's van toepassing op alle sectoren en fasen van het levenslang leren en op zowel formeel als informeel leren. De leerlinggerichte thema's zijn net zo belangrijk voor leerlingen met als voor leerlingen zonder een beperking, aangezien inclusie te maken heeft met kwaliteit van onderwijs voor alle leerlingen.

3.1 Luisteren naar de standpunten van leerlingen

Er moet geluisterd worden naar de standpunten van de leerling, van zijn familie en pleitbezorgers, vooral als er beslissingen worden genomen die hun leven beïnvloeden.

Leerlingen moeten kunnen beschikken over relevante informatie in toegankelijke formats, zodat zij ten volle kunnen deelnemen aan alle besprekingen en beslissingen over hun onderwijs en toekomstplannen.

Leerlingen moeten een stem hebben in beslissingen over:

- hun assessment – waarbij verschillende manieren worden gekozen om te laten zien wat ze weten, begrijpen en kunnen, en moeten betrokken worden bij het bespreken van resultaten van assessment en hoe dit hun verdere leren kan ondersteunen;
- het leerproces – informatie moet op verschillende manieren toegankelijk worden gemaakt, waardoor het zinvol wordt en leerlingen zichzelf kunnen uiten;
- het plannen van hun leren, waarbij rekening wordt gehouden met persoonlijke factoren;
- het aanbod aan ondersteuning wat helpt om barrières voor het leren te doorbreken, maar niet stigmatiseert of de leerling isoleert van leeftijdsgenoten;
- het curriculum – een stem hebben in relevante, zinvolle, geïndividualiseerde doelen; en
- het evalueren van de leerresultaten die onderwijsprestaties en welbevinden moeten waarborgen.

3.2 Actieve deelname van leerlingen

Alle leerlingen hebben het recht om actieve participanten te zijn in het leven op school en in de gemeenschap.

Alle leerlingen moeten zich thuis voelen in de klas/op school en gewaardeerd worden voor de persoonlijke bijdrage die zij leveren aan de gemeenschap. Leerlingen moeten worden geraadpleegd over elke extra ondersteuning die zij nodig hebben om ten volle te kunnen participeren aan de activiteiten en ervaringen die worden aangeboden.

Leerlingen moeten:

- zich veilig en geborgen voelen in de schoolomgeving;
- kansen krijgen tot samenwerking en coöperatief leren in flexibele groepen van leeftijdsgenoten om sociale en communicatieve vaardigheden te ontwikkelen;
- waardering krijgen voor hun prestaties;
- volledig kunnen deelnemen aan buitenschoolse activiteiten;
- verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leren en een actieve rol opnemen in het leerproces, hoge verwachtingen aanhouden en onafhankelijker worden bij het leren; en
- hun verantwoordelijkheden ten opzichte van anderen in de school en de gemeenschap erkennen.

3.3 Positieve houding van de leraar

Alle leraren moeten positieve attitudes hebben ten aanzien van alle leerlingen en de wil om samen te werken met collega's.

Alle leraren moeten diversiteit als een sterk punt zien en als stimulans voor hun eigen verdere leren. Tijdens hun initiële en voortgezette opleiding, hebben leraren ervaringen nodig die leiden tot de ontwikkeling van positieve attitudes en waarden die hen aanmoedigen om te zoeken naar, na te denken over, en innovatieve oplossingen te vinden voor nieuwe uitdagingen die voortkomen uit de diversiteit onder de leerlingen. In het bijzonder moeten leraren de ondersteuning waarderen die ze krijgen van collega's die expertise hebben op verschillende domeinen en met anderen samenwerken

om vanuit een individuele benadering te komen tot een collectieve benadering van hun werk.

Leraren moeten:

- de verantwoordelijkheid nemen voor alle leerlingen en begrip tonen voor de fundamentele behoeften die zij allen gemeen hebben, zoals zich veilig voelen, geborgen voelen, plezier hebben op school en zinvolle resultaten behalen;
- waardering en inzet tonen voor het behalen van resultaten op meerdere terreinen (inclusief geestelijke gezondheid en welbevinden, sociale vaardigheden) en hoge verwachtingen koesteren ten aanzien van alle leerlingen;
- onderkennen wanneer leerlingen ondersteuning nodig hebben en dit samen met de leerling regelen zonder hierbij gebruik te maken van etiketten die hinderlijk kunnen zijn voor de leerling;
- kennis hebben van verschillende hulpmiddelen (waaronder ICT) en de vaardigheden bezitten om deze effectief in de klas te kunnen gebruiken;
- een positieve houding hebben tegenover innovatie en bereid zijn om aan de eigen persoonlijke en professionele ontwikkeling te blijven werken;
- samenwerken met collega's en deze ondersteunen bij het reflecteren op de praktijk en het mee uitbouwen van de kennis en vaardigheden van het team om hiermee leerlingen te helpen (bijv. bij de ontwikkeling van individuele ondersteuning, strategieën voor de klas of overgangsprogramma's); en
- effectief communiceren met leerlingen, ouders en collega's van alle instanties en een samenwerkingspraktijk bevorderen ten behoeve van leerlingen.

3.4 Effectieve lerarenvaardigheden

Alle leraren moeten vaardigheden ontwikkelen om aan de diverse behoeften van alle leerlingen tegemoet te komen.

Tijdens hun initiële en voortgezette opleiding moeten leraren worden uitgerust met de vaardigheden, kennis en inzichten die zij nodig hebben om met voldoende zelfvertrouwen op een effectieve wijze te kunnen omgaan met de uiteenlopende behoeften van leerlingen.

Leraren moeten meerdere benaderingswijzen voor assessment, evaluatie en pedagogiek ontwikkelen die hen in staat stellen om ze flexibel te kunnen toepassen waardoor barrières in het leren worden weggenomen en die participatie en prestaties mogelijk maken. Ze moeten een heldere visie hebben op de aanpak die gebruikt wordt, waarbij ze inspelen en reflecteren op de factoren die van invloed zijn op het leren en de barrières die het leren in de weg kunnen staan.

Leraren moeten:

- bij het beoordelen van leerlingen gebruik maken van verschillende benaderingen waardoor zij op meerdere manieren kunnen tonen wat de leerlingen weten, begrijpen en kunnen;
- gebruik maken van feedback bij het vaststellen en wegnemen van (fysieke, gedrags-, organisatorische) barrières die het leren in de weg staan en met de leerlingen overleggen om ervoor te zorgen dat het verdere leren toegankelijk, coherent en passend is;
- het leeraanbod zo variëren dat er voldoende keuzemogelijkheden zijn voor alle leerlingen in lijn met de opvatting dat intelligentie multidimensionaal is;
- gebruik maken van verschillende onderwijsbenaderingen, waarbij gebruik wordt gemaakt van flexibele groepeeringsvormen en rekening wordt gehouden met de voorkeuren van leerlingen;
- een relevant curriculum opstellen dat samenhangende mogelijkheden biedt voor de ontwikkeling van kern- en vakoverschrijdende competenties en waarbij alle leerlingen zinvol aan het werk kunnen zijn; en
- met collega's samenwerken om individuele plannen op te stellen die ervoor zorgen dat de inzet van de elke vorm van ondersteuning, hulpmiddelen en aanpassingen afgestemd zijn op de behoeften van de leerlingen'.

3.5 Visionair schoolleiderschap

Schoolleiders moeten diversiteit onder het personeel en onder leerlingen waarderen, collegialiteit aanmoedigen en innovatie ondersteunen.

Een effectieve inclusieve praktijk vereist visionair leiderschap op alle niveaus waarin inclusieve waarden zichtbaar zijn en dat een

positieve ethos en omgeving voor het leren ontwikkelt als basis voor kwaliteitsonderwijs. Inclusieve waarden moeten aanwijsbaar zijn in het beleid en de ontwikkelingsplannen van de school en zichtbaar zijn in de onderlinge werkrelaties en de praktijk van alle schoolleiders, het personeel en de leerlingen.

Schoolleiders moeten:

- een positieve ethos en leercultuur vestigen door hun visie en inclusieve waarden en opvattingen expliciet te maken in alle aspecten van het schoolleven;
- ervoor zorgen dat inclusie en het welbevinden van de leerling centraal staan in het beleid en zichtbaar zijn in de praktijk;
- de school zo organiseren dat vermeden wordt dat leerlingen een etiket opgeplakt krijgen, bijv. door te werken met flexibele, gemengde groepen voor de verschillende activiteiten;
- actief werken aan het bevorderen van het omgaan met diversiteit op een manier die leerlingen niet uitsluit, door alle benodigde ondersteuning aan te bieden binnen hun gebruikelijke leeromgeving;
- personeel aanmoedigen, en in staat stellen, om hun vaardigheden en competenties te ontwikkelen in het tegemoet komen aan een diversiteit aan behoeften door een verscheidenheid aan benaderingen te hanteren en de inzet van expertise ten behoeve van de hele school;
- personeel ondersteunen bij het reflecteren op hun werk en het worden van zelfstandige levenslang lerenden;
- middelen doelmatig beheren en ervoor zorgen dat zij de diversiteit van leerlingen binnen de school weerspiegelen en respecteren;
- creatief gebruik maken van financieringsbronnen om ervoor te zorgen dat fysieke toegang tot gebouwen en passende ondersteuning (inclusief hulpmiddelen/ICT) voor alle leerlingen gewaarborgd is;
- effectief monitoren, zelfevaluatie en leerlinggerichte evaluatie opzetten voor het beoordelen van de behaalde prestaties van alle leerlingen, inclusief de niet-academische resultaten;

- de resultaten van het monitoren en de evaluatie gebruiken om de planning en strategie te verbeteren om zo de school in staat te stellen de leerlingen zo goed mogelijk vooruit te helpen;
- effectieve ondersteuning bieden aan al het personeel en ervoor zorgen dat externe druk vermeden wordt door het ontwikkelen van een duidelijke visie over de benaderingen die de school gebruikt;
- gespecialiseerd personeel aansturen en zorgen dat interne en externe netwerken verantwoordelijkheid delen en samenwerken in het faciliteren van de toegang tot het curriculum en extra-curriculaire activiteiten voor alle leerlingen; en
- effectief communiceren met de lokale gemeenschap, interdisciplinaire ondersteunende diensten en gespecialiseerde settings om zo een holistische en gecoördineerde aanpak voor leerlingen en hun familie te ontwikkelen die het belang onderkent van het voldoen aan bredere behoeften om het leren te verbeteren.

3.6 Samenhangende interdisciplinaire diensten

Iedere school moet toegang hebben tot de ondersteuning van interdisciplinaire diensten uit de gemeenschap.

Kinderen en jongeren kunnen alleen succesvol zijn in hun opleiding als aan hun gezondheids-, sociale en emotionele behoeften wordt voldaan. Soms hebben gezinnen en gemeenschappen hierbij ondersteuning nodig en is vereist dat diensten zoals sociale en gezondheidsdiensten met elkaar samenwerken om een holistische benadering mogelijk te maken.

Interdisciplinaire diensten moeten:

- goed met elkaar samenwerken en doelmatig communiceren binnen en tussen de verschillende sectoren/diensten en scholen in de gemeenschap. Ze moeten het mogelijk maken dat kennis gedeeld wordt en dat de juiste ondersteuning wordt verstrekt op het moment dat extra behoeften ontstaan (zoals therapieën en medische behoeften, geestelijke gezondheidszorg, enz.);
- nauw samenwerken met ouders en leerlingen om de banden tussen het gezin, de school en het interdisciplinaire team te versterken; en

-
- met scholen samenwerken om alle betrokkenen erbij te betrekken, inclusief lokale speciale voorzieningen uit hun ondersteunende netwerken en zoeken naar innovatieve manieren om hun expertise te delen.

4. AFSLUITENDE OPMERKINGEN

Voortbouwend op het werk van het Agency, in het bijzonder op het overzicht van de kernthema's zoals die zijn weergegeven in de aanbevelingen van 2009, bespreekt dit document enkele belangrijke overwegingen voor het bevorderen van inclusieve praktijk.

De Commissie van de Europese Gemeenschappen (2006) erkent het belang van de rol van de leraar en stelt: 'Kwaliteit, ervaring en motivatie van leerkrachten, en de pedagogische methoden die ze gebruiken zijn de meest belangrijke factoren voor doelmatige onderwijs- en opleidingsstelsels. Leerkrachten kunnen door samenwerking met ouders en welzijnsorganisaties voor leerlingen een sleutelrol vervullen voor de participatie van jongeren uit de meest kansarme groepen' (blz. 6).

Zoals de directeur van het Agency, Cor Meijer, zei bij de presentatie van het World Report on Disability (juni 2011): 'Er zijn veel niveau's waarop we inclusie kunnen bespreken: conceptueel niveau, beleidsniveau, normatief of onderzoeksniveau, maar uiteindelijk is het de leraar die moet omgaan met de verschillen tussen leerlingen in de klas! Het is de leraar die de principes van inclusief onderwijs moet toepassen.'

De kernthema's die hier zijn weergegeven, samen met de kernthema's voor beleidsmakers uit 2009, kunnen leraren en andere professionals helpen bij het ontwikkelen van een meer inclusieve praktijk en het op een doelmatige manier tegemoet komen aan de meer diverse behoeften in gewone klassen.

5. VERDERE INFORMATIE

Alle informatie waarnaar in dit document verwezen wordt is te vinden in het Key Principles – Practice deel van de website van de Agency website op: <http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles>

Dit bevat ook:

- Een ‘matrix’ met evidentie vanuit Agency studies die elk van de in hoofdstuk 3 beschreven kernthema’s ondersteunt;
- Links naar alle publicaties en materiaal van het Agency waarnaar in dit document verwezen wordt.

5.1 Agency bronnen

- *Speciaal Onderwijs in Europa in 2003* (2003)
- *Onderwijs aan leerlingen met beperkingen in Europa – Thematische Publicatie* (Deel 1, 2003 en Deel 2, 2006)
- *Inclusief onderwijs en de praktijk in de klas in het voorgezet onderwijs* (2005)
- *Jeugdige standpunten over speciaal onderwijs* (2005)
- *Vroeghulp* (2005)
- *Individuele transitieplannen* (2006)
- *Diagnostiek in de context van inclusief onderwijs* (2007 en 2009)
- *Young Voices: Meeting Diversity in Education* (2008)
- *Opvattingen van jongeren over inclusief onderwijs. Lissabon Verklaring* (2007)
- *Het toepassen van assessment binnen de context van inclusief onderwijs* (2009); *Assessment ten behoeve van het leren en leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften* (2009); *Het in praktijk brengen van assessment binnen de context van inclusief onderwijs* (2009); *Cyprus aanbevelingen aangaande assessment binnen de context van inclusief onderwijs* (2009)
- *Ontwikkeling van een indicatorenset voor inclusief onderwijs in Europa* (2009)

- *Multiculturele diversiteit en onderwijs aan leerlingen met specifieke behoeften* (2009)
- *Vroegtijdige interventie – Voortgang en ontwikkelingen 2005–2010* (2010)
- *Inclusief Onderwijs in Actie – Project framework and rationale* (2010)
- *Lerarenopleiding en Inclusie – Literatuuronderzoek* (2010)
- *ICT in onderwijs voor leerlingen met een beperking* (2011)
- *Lerarenopleiding en inclusie in Europa* (2011)
- *Participatie in Inclusief Onderwijs – Een kader voor het ontwikkelen van indicatoren* (2011).

5.2 Overige bronnen

Commissie van de Europese Gemeenschappen (2006) *Mededeling van de Commissie aan de Raad en aan het Europese Parlement. Doelmatigheid en rechtvaardigheid in de Europese onderwijs- en opleidingsstelsels*. Brussel, 8.9.2006 COM(2006) 481 final http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comm481_nl.pdf

Commissie van de Europese Gemeenschappen (2010) *Mededeling van de Commissie aan het Europese Parlement, de Raad, de Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's. Europese strategie inzake handicaps 2010–2020: Een hernieuwd engagement voor een onbelemmerd Europa*. Brussel, 15.11.2010 COM (2010) 636 final <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:NL:PDF>

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (2007) *No more failures: Ten steps to equity in education*, OECD, Paris

Raad van de Europese Unie (2009) *Conclusies van de Raad van 12 mei 2009 betreffende een strategisch kader voor Europese samenwerking op het gebied van onderwijs en training ('ET 2020')* (2009/C 119/02) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:NL:PDF>

Raad van de Europese Unie (2010) *Council conclusions on the social dimension of education and training* 3013th Education, Youth

and Culture Council meeting 11/05/2010 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/114374.pdf

Raad van de Europese Unie (2011) *Conclusie van de Raad over de rol van het onderwijs en opleiding in de uitvoering van de Europa 2020-strategie* (2011/C 70/01) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:070:0001:0003:NL:PDF>

UNESCO (2005) *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. UNESCO, Paris

UNESCO (2009) *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. UNESCO, Paris http://unesdoc.unesco.org/Ulis/cgibin/ulis.pl?catno=177849&set=4A9F89E7_2_250&gp=1&ll=1

Verenigde Naties (2006) Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, New York: United Nations

Wereldgezondheidsorganisatie (2011) *World Report on Disability*. Genève, Zwitserland, WHO

NL

Het eerste rapport in de serie *Kernthema's* was gebaseerd op publicaties van het Agency tot 2003. In 2009 werd een tweede overzicht van het werk van het Agency gepubliceerd in het document *Kernthema's voor de bevordering van kwaliteit in inclusief onderwijs – Aanbevelingen voor beleidsmakers*.

De twee publicaties bevatten een samenvatting van de belangrijkste resultaten van het thematische werk van het Agency dat werd verricht om de ontwikkeling van inclusief beleid te ondersteunen.

Dit derde document in de serie *Kernthema's* maakt ook weer gebruik van het sinds 2003 verrichte thematische werk van het Agency. Het richt zich op de kernthema's die de praktijk van inclusief onderwijs en de kwaliteit ervan, ondersteunen. Het is opgesteld voor beleidsmakers en professionals die op managementniveau binnen het onderwijs werkzaam zijn en voor andere professionals op dit terrein. Het bevat een samenvatting van de belangrijkste thema's op het vlak van de praktijk en die essentieel zijn bij het bieden van kwaliteitsvolle ondersteuning aan leerlingen met diverse behoeften in het reguliere onderwijs.

We hopen dat deze aanbevelingen de evolutie naar meer inclusieve onderwijssystemen in Europa zal kunnen ondersteunen.

